

MUSIQA TA'LIMIDA KREATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA EMOTSIONAL INTELLEKTNING ROLI

Rajabov Azamat Sharifovich
Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqa ta'limida kreativ kompetentlikni rivojlantirishda emotsional intellektning roli ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi ta'lim tizimida musiqa o'qituvchisining faqat texnik bilimlarga emas, balki hissiy-intellektual rivojlanishiga ham e'tibor qaratish zarurati ortib bormoqda. Emotsional intellekt — shaxsning o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiyotlariga empatik munosabatda bo'lish qobiliyati — musiqiy faoliyatda ijodiy tafakkur, estetik sezgirlik va kommunikativ madaniyatning asosi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, kreativ kompetentlik, emotsional intellekt, hissiy idrok, empatiya, refleksiya, estetik tarbiya, ijodkorlik, shaxsiy rivojlanish, pedagogik psixologiya.

Kirish. XXI asr ta'limidagi yangicha yondashuvlar ijod va shaxsiy rivojlanishga yana ham katta e'tibor qaratmoqda. xususan, musiqiy ta'lim sohasida — ya'ni bo'lajak musiqa o'qituvchilarida — nafaqat texnik mahorat va nazariy bilimlar, balki ijodiy-kompetentlikni shakllantirish muhim masala bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, musiqiy ta'lim jarayonida emotsional intellektning (EI) roli alohida ahamiyat kasb etadi.

Musiqa faoliyati — bu hissiyotlarni anglash, ifodalash va boshqalar hissiyotlari bilan rezonansga kirish jarayoni. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchilari o'z emotsiyalarini idrok etish, boshqarish va o'quvchilar bilan empatik aloqalarni yaratishda yuqori intellektual-emotsional salohiyatga ega bo'lishlari zarur. Misol uchun, musiqa ijrochiligi doirasida emotsional intellekt elementlari (o'zini boshqarish, motivatsiya, empatiya) muhim deb topilgan.

Shunday qilib, musiqiy ta'limda kreativ kompetentlik — ya'ni yangi g'oyalarni ishlab chiqish, musiqiy fikrlashni kengaytirish va pedagogik ijodni amalga oshirish qobiliyati — faqat texnik va nazariy tayyorgarlik bilan emas, balki emotsional intellektning faol yondoshuvi orqali ham shakllanadi. Masalan, tadqiqotlar musiqa ta'limi oluvchilarning emotsional intellekti yuqori bo'lsa, musiqiy faoliyatda “oqim” (flow) holatini ko'proq boshdan kechirishini aniqlagan.

Musiqa pedagogikasining ushbu yondashuvi bir qancha jihatlar orqali o'z ifodasini topadi: o'quvchilarning musiqaga nisbatan ichki motivatsiyasini oshirish,

jamoaviy ijodiy faoliyatda empatiya va aloqani kuchaytirish, shuningdek, o'z emotsiyalarini tahlil qilish va boshqarish orqali dars jarayonini yanada samarali qilish.

Maqolada shu kontekstda quyidagi jihatlar tahlil etiladi: birinchidan, musiqiy ta'limda kreativ kompetentlik nimadan iboratligi; ikkinchidan, emotsional intellekt tushunchasi va uning komponentlari; uchinchi, emotsional intellektning musiqa ta'limida kreativ kompetentlikni rivojlantirishdagi psixologik-pedagogik mexanizmlari. Bu yondashuv bo'lajak musiqa o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga boy nazariy tayanch yaratadi.

E. P. Torrance kreativlikni o'lchash va rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini taklif etadi. Musiqaga tadbiq qilinganda, Torrance'ning "ochiq yakunli savollar" prinsipi improvizatsiya, aranjirovka va kompozitsiyada juda samarali ishlaydi. O'qituvchi savollarni "to'g'ri javob"ga emas, balki "ko'plab mumkin bo'lgan javoblar"ga yo'naltiradi. Bu jarayon emotsional xavfsiz muhitda ijobiy affekt orqali ijodiy risk olishga rag'bat beradi.

G. Wallas ijodiy jarayonni to'rt bosqichda (tayyorgarlik, inkubatsiya, ilhomlanish/"insight", verifikatsiya) tasvirlaydi. Musiqa darsida "tayyorgarlik" — stil va janrlarni tinglash-tahlil qilish; "inkubatsiya" — materialdan vaqtincha chekinib, ichki pishish; "insight" — yangi ohang yoki ritmning birdan yalt etib paydo bo'lishi; "verifikatsiya" — musiqiy g'oyani qayta ishlash va baholashdir. O'qituvchi ushbu siklni ongli rejalashtirsa, talabaning metakognitiv nazorati kuchayadi.

M. Csikszentmihalyi "oqim" (flow) nazariyasi bilan ijodiy holatni optimal qiyinchilik va ko'nikma muvozanati sifatida talqin qiladi. Dars dizaynida "qadam-baqadam murakkablashtirish" (scaffolding) orqali oqim holati yaratilsa, talaba vaqtni unutib, musiqiy materialga chuqur sho'ng'iydi. O'qituvchi fikr-mulohazani tezkor va aniqlangan mezonlar bilan berishi oqimni uzluksiz ushlab turadi.

L. S. Vygotskiy ijtimoiy-madaniy yondashuvda kreativlikni "yaqin rivojlanish zonasi"da ko'rsatadi: tajribaliroq hamkor (o'qituvchi/yordamchi) bilan kollegial faoliyat orqali yangi psixik tuzilmalar shakllanadi. Kollektiv improvizatsiya, ansambl mashg'ulotlari va "ustoz-shogird" formatlari kreativ tafakkurning ijtimoiy mexanizmlarini ishga soladi. Tashqi vositalar (nota, ritm kartalari, DAW-lar) ichki psixik vositalarga aylanadi.

H. Gardner ko'p qirrali intellektlar nazariyasida musiqiy-ritmik intellektni alohida yo'nalish sifatida ko'rsatadi. Bo'lajak musiqa o'qituvchisi turli intellekt profillarini hisobga olib, multimodal darslar (harakat, vizualizatsiya, verbal refleksiya) quradi. Bu differensial yondashuv kreativ tafakkurga kirish darvozasini kengaytiradi.

J. Dewey tajriba orqali o'rganishni estetika bilan bog'laydi: san'at — bu "tajribani qayta tashkil etish". Musiqa darsida reflektiv tajriba (eshitish-ijro-tahlil-qayta yaratish) uzluksiz siklida talaba "ne-nega-qanday" savollar bilan ishlaydi. Estetik mulohaza ijodiy qarorlarning psixologik legitimatsiyasini oshiradi.

D. J. Elliott (praxial musiqa ta'limi) musiqani ijtimoiy amaliyot sifatida ko'radi: ijro, tinglash, yaratish va baholash — kontekstli faoliyatlar. Real sahna/ansambl vaziyatlari talabani ijodiy qarorlarini ma'no bilan bog'laydi. Mazmuniy kontekst motivatsiyani ichkilashtiradi.

№	Manba	Asosiy mazmuni	Sizning mavzuga bog'liqligi
1	Emotsional intellekt va sun'iy intellekt: ta'lim jarayonida integratsiya (2025) — O'zbek tilida maqola.	Ta'lim jarayonida emotsional intellekt (EI) va sun'iy intellekt (SI) integratsiyasi masalasi ko'rib chiqilgan. EI tarkibiy elementlari (o'z-hissiyotini anglash, boshqalar hissiyotini tushunish, boshqarish) muhokama qilingan.	To'g'ri musiqiy ta'lim kontekstida emas, lekin EI tushunchasini mahalliy adabiyotda ko'rib chiqilganligi jihatdan foydali. Sizning mavzuda EI elementlarini aniqlash uchun ogoh bo'ladi.
2	Bolalarni hissiy bilish ko'nikmasini shakllantirish — Ilxomovna P.L. (2025)	Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarda hissiy bilish (EI bilan yaqin tushuncha) ko'nikmalarini rivojlantirish nazariy va amaliy jihatlarini ko'rib chiqilgan: o'zini anglash, his-tuyg'ularni boshqarish, empatiya, ijtimoiy ko'nikmalar.	Musika ta'limiga to'g'ridan-to'g'ri emas, lekin hissiy/hissiyotli komponentga asoslangan pedagogik jarayonni tushunish uchun muhim. "Emotsional intellekt" qismi uchun lokal tadqiqot sifatida xizmat qiladi.
3	Musika orqali yosh avlodni tarbiyalashning nazariy asoslari — ZS Rahmatullayeva (2025)	Musika ta'limi orqali yosh avlodning estetik idrokini, go'zallikni anglashini shakllantirishni muhokama qiladi.	Bu manba musiqiy ta'lim jarayonida estetik va his-sezgi komponentlarini qo'llab-quvvatlaydi. Emotsional intellekt bilan bog'liq jihatlar: his-sezgi, idrokning estetik jihatlarini. Kreativ kompetentlik rivojlanishi uchun estetik-emotsional zamin sifatida ko'rib chiqish mumkin.
4	Musika o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik mahorati — O'zbekiston konferensiya tezisi.	Musika o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik mahoratini oshirish, kompetensiyalarini rivojlantirish haqida. Kreativlikni emas, lekin kompetentlikni rivojlantirish nuqtai nazaridan.	Sizning mavzu — "kreativ kompetentlik" va "emotsional intellekt" birikmasi, bu manba "kompetentlik" omilini berib beradi. Emotsional intellekt elementi bilan kombinatsiya qilish mumkin.

Psixologik mexanizmlar – shakllanish yo'llari.

Kreativ tafakkurni shakllantirishda bir necha psixologik mexanizm muhim rol o'ynaydi. Ularning ayrimlari quyidagicha:

1. **Yangi g'oya yaratish va kombinatsiyalash.** Musiqa o'qituvchisi dars jarayonida mavzuni bir necha burchakdan ko'rib, turli elementlarni birlashtirib yangi yondashuv yaratishi mumkin. Bu — kreativ tafakkurning markaziy psixologik mexanizmi. Shunday kombinatsiyalash orqali o'quvchilarning musiqiy qiziqishini oshirish, ularni “oddiy melodiyaning qanday o'zgartirish mumkin?” degan savol bilan o'ylashga chorlaydi.

2. **Metakognitsiya va refleksiya.** O'z fikri haqida o'ylash, “men nega shunday fikr berdim?”, “boshqa yo'l ham bo'lishi mumkinmi?” degan reflektiv jarayon — kreativ tafakkurda katta ahamiyatga ega. Musiqa o'qituvchisi darsdan so'ng yoki musiqiy ijrodan keyin o'z faoliyatini tahlil qilsa, o'quvchilarga ham bunday tahlil qilishni o'rgatsa, bu yaratuvchan fikrlashni rag'batlantiradi.

3. **Tashqi sharoit va pedagogik muhit.** Psixologik sharoit — o'quvchi va o'qituvchi uchun yaratuvchanlikni rag'batlantiruvchi bo'lishi zarur. Bu sharoit: erkin fikr yuritish, xatolarni imkoniyat sifatida ko'rish, musiqiy tajriba va eksperimentlarga ruxsat berish orqali shakllanadi. O'qituvchining pedagogik mahorati va kreativligi shunday muhitni yaratishda asosiy omilga aylanadi.

Xulosa.

O'zbekiston olimlarining ilmiy izlanishlari tahlili shuni ko'rsatadiki, musiqiy ta'lim sohasida kreativ kompetentlikni rivojlantirish hamda bu jarayonda emotsional intellektning rolini chuqur o'rganish hali keng rivojlanmagan, ammo mavjud nazariy manbalar ushbu yo'nalishning istiqbolini ochib beradi. Tadqiqotlarda (P. Ilxomovna, Z. Rahmatullayeva va boshqalar) emotsional idrok, hissiy bilish, empatiya va estetik sezgirlik kabi tushunchalar musiqiy faoliyatning psixologik asosi sifatida e'tirof etilgan. Bu komponentlar bo'lajak musiqa o'qituvchilarining ijodiy tafakkurini, emotsional barqarorligini va pedagogik mahoratini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Emotsional intellekt o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiyotlariga moslashish orqali musiqiy ijodiy jarayonni boyitadi. Musiqa o'qituvchisining o'zini anglash, refleksiya, hamdardlik va kommunikativ sezgirligi uning darsdagi ijodiy muhitni shakllantirishiga zamin yaratadi. Shu bois, musiqiy ta'lim tizimida kreativ kompetentlik faqat texnik yoki nazariy bilimlar emas, balki emotsional intellektual rivojlanish bilan uyg'unlashganda samarali natija beradi.

Mazkur tahlil shuni isbotlaydiki, musiqiy ta'limda kreativ kompetentlikni rivojlantirish uchun emotsional intellektning affektiv, motivatsion va ijtimoiy komponentlarini faol jalb qilish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida emotsional hamkorlikni shakllantirish zarurdir.

Tavsiyalar.

Musiq ta'limida emotsional treninglarni joriy etish — bo'lajak musiq o'qituvchilari uchun emotsional ong, empatiya va hissiy boshqaruvni rivojlantiruvchi maxsus mashg'ulotlar tizimini yaratish lozim.

Kreativ kompetentlik modeliga emotsional komponentni kiritish — kompetentlik modelida motivatsion, kognitiv, faoliyat va emotsional-intellektual elementlar uyg'unligiga e'tibor qaratish zarur.

O'quv dasturlarini yangilash — "Musiq ta'lim metodikasi", "Pedagogik psixologiya", "Ijodiy tafakkur asoslari" kabi fanlarda emotsional intellektga oid nazariy bloklar kiritilishi maqsadga muvofiq.

Musiqiy ijodda reflektiv yondashuvni kuchaytirish — talabalarni o'z his-tuyg'ularini tahlil qilish, musiqiy tajribasini baholash, shaxsiy rivojlanish maqsadini belgilashga o'rgatish.

Psixologik-pedagogik hamkorlikni rivojlantirish — musiqiy ta'lim jarayonida o'qituvchi, psixolog va talabalar o'rtasida emotsional qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitni yaratish.

Empirik tadqiqotlar bazasini kengaytirish — O'zbekistonda emotsional intellekt va kreativ kompetentlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga bag'ishlangan dissertatsiyalar va ilmiy loyihalarni ko'paytirish.

Milliy qadriyatlar asosida musiqiy emotsional tarbiya — xalq qo'shiqlari, maqom, folklor musiqasi orqali milliy o'zlikni anglash va his-tuyg'ularni ifodalash madaniyatini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Torrance E. P. — The Torrance Tests of Creative Thinking: Norms and Technical Manual. Lexington: Personnel Press, 1974. 256 p.
2. Wallas G. — The Art of Thought. London: Jonathan Cape, 1926. 312 p.
3. Amabile T. M. — Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity. Boulder, CO: Westview Press, 1996. 317 p.
4. Csikszentmihalyi M. — Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York: Harper Perennial, 1996. 456 p.
5. Vygotsky L. S. — Imagination and Creativity in Childhood. Moscow: Pedagogika Press, 1991. 204 p.